

De middeleeuwen in zwart-wit

Een kijkje achter de schermen van Floris

Dit jaar is het vijftig jaar geleden dat de legendarische televisieserie *Floris* werd uitgezonden. Jeugdheld Floris werd de James Bond van de middeleeuwen. Hele generaties groeiden op met deze (slechts twaalfdelige) serie. Vele malen werd *Floris* herhaald. Bij de laatste herhaling in 2002 keken er elke aflevering maar liefst 250.000 mensen. Jaap Kooimans was in 1969 negen jaar en *Floris* maakte een onuitwisbare indruk op hem. Vorig jaar publiceerde hij een boek met alles wat hij over de serie te weten kon komen.

Jaap Kooimans is
auteur van *Floris* (2018).

Nederland beschikte vijftig jaar geleden over slechts twee televisiekanalen: Nederland 1 en 2. Met zijn spectaculaire kijkcijfers was *Floris* in die tijd het gesprek van de dag. Het was de eerste Nederlandse tv-serie die niet in een studio maar 'buiten', op locatie, werd opgenomen, met wilde achtervolgingen te paard en scènes in echte kastelen. Regelmatig was er een flinke knokpartij, waar voor het eerst een compleet stuntteam voor nodig was. Het budget van *Floris* bedroeg bij aanvang 335.000 gulden, maar de serie kostte uiteindelijk 1,2 miljoen gulden, wat vooral te wijten was aan problemen met geluid, onervarenheid met filmen op locatie,

slecht weer en andere tegenslagen. De jeugdserie werd ondanks deze tegenslagen iconisch voor een generatie.

Buitenlandse series

In 1967 was Carel Enkelaar directeur van de Nederlandse Televisie Stichting (NTS). Op televisie waren verschillende historische jeugdseries uit het buitenland te zien die in Nederland erg populair waren, zoals de succesvolle Britse serie *Ivanhoe* (1958) met in de hoofdrol Roger Moore. Van de Franse TF1 kwam *Thierry la Fronde* (1963) (in Nederland bekend als *Thierry de Slingeraar*) en van de Belgische BRT *Johan en*

Rutger Hauer in de
rol van Floris.

de *Alverman* (1965). Enkelaar zag het allemaal met lede ogen aan, was zelfs een beetje jaloers en vond dat het tijd werd dat er ook in Nederland een dergelijke kwaliteitsserie voor de jeugd zou worden gemaakt.

Voor het scenario benaderde Enkelaar in eerste instantie twee succesvolle Nederlandse kinderboekenschrijfsters die ieder geheel los van de Hilversumse televisiewereld stonden: An Rutgers van der Loeff-Basenau (1910-1990) en Miep Diekmann (1925-2017). Hij vroeg hun een scenario te schrijven voor een historische jeugdserie naar voorbeeld van de genoemde buitenlandse series. Enkelaar werd niet erg enthousiast van de voorstellen van beide auteurs en benaderde Gerard Soeteman, die als vertaler en ondertitelaar in vaste dienst werkte bij de filmafdeling van de NTS. Soeteman had nog nooit een professioneel scenario geschreven, maar door zijn vele vertaalen ondertitelwerk had hij inzicht ontwikkeld in de structuur en opbouw van een goed scenario. Hij ging aan de slag en wilde de serie laten spelen in de middeleeuwen. Een turbulente tijd waarin enerzijds de mens eropuit trok om de wereld te verkennen, en anderzijds bijgeloof, kwakzalverij en angst voor de pest een verlammende werking hadden op de bevolking. Hij koos voor het einde van de middeleeuwen met bijbehorende historische figuren als Karel van Gelre (1467-1538), Maarten van Rossum (1490-1555), Philips de Schone (1478-1506), de schilder Jheronimus Bosch (1450-1516) en de Friese volksheld Grutte Pier (1480-1520).

Door Soetemans keuze voor deze periode kon hij handig gebruikmaken van waargebeurde verhalen die voldoende ruimte boden om de fictieve karakters Floris en Sindala een rol te geven. Als titel voor de serie koos Soeteman: *Floris en de fakir* (want het moest wel allitereren). In de loop van het productieproces werd dit echter ingekort tot *Floris*.

Beneden hun stand

Nadat verschillende namen van prominente regisseurs waren genoemd en gewogen, zoals Frans Weisz, die de bioscoopfilm *Het gangstermeisje* (1966) had geregisseerd, en Fred Bosman, die op televisie *Paulus de Boskabouter* (1967) regisseerde, kwam men toch tot een eenduidige keuze. Bekende toneelregisseurs die benaderd werden toonden geen van allen belangstelling omdat ze televisie iets minderwaardigs vonden, te ver beneden hun stand. Hoofd jeugdzaken van de NTS Ben Klokman kwam tijdens een vergadering met het idee om de regie toe te vertrouwen aan de onbekende 29-jarige regisseur Paul Verhoeven. Klokman was door een collega gewezen op Verhoevens documentaire *Het Korps Mariniers* (1965), een film van circa twintig minuten, die hij had gemaakt toen hij als dienstplichtig luitenant ►

Scènes en een blik achter de schermen van de serie *Floris*. Naast Rutger Hauer speelde Jos Bergman mee, in de rol van Sindala. Regisseur was Paul Verhoeven.

16

16

15

15

14

14

13

13

ter zee gedetacheerd was bij het Korps Mariniers. Vóór zijn dienstplicht was Paul Verhoeven in Leiden afgestudeerd als wiskundige. Tijdens zijn studie had hij een passie voor film ontwikkeld en enkele korte films gemaakt.

De zoektocht naar geschikte acteurs was inmiddels ook in volle gang. Gerrit Lindenberg, de toneelcoördinator van de NTS, beschikte in zijn kamer over indrukwekkende lijsten van namen van acteurs, verdeeld over de verschillende toneelgezelschappen, met daarbij de periodes van ieders beschikbaarheid. Hij stond bekend om zijn encyclopedische kennis van acteurs en had bijzonder veel gevoel voor casting. Na een lange zoektocht werden Rutger Hauer en Jos Bergman gekozen als de acteurs die *Floris* en Sindala zouden spelen. Naar Amerikaans voorbeeld koos Soeteman ervoor om in iedere aflevering een 'gastacteur' te laten meedoen. Grote namen uit die tijd zouden aan *Floris* meedoen, zoals Cor Witschge, Henk van Ulsen, Sacco van der Made, Ton Lensink en Lex Schoorel.

Hoewel de kleurentelevisie in 1967 in Nederland werd geïntroduceerd, duurde het nog jaren voordat deze de weg naar de huishoudens zou vinden. Met name vanwege de zeer hoge kosten. De NTS-directie wilde in 1968 *Floris* aanvankelijk in kleur opnemen omdat men voorzag dat bij een eventuele toekomstige verkoop aan het buitenland, het zwart-witformat een mogelijke belemmering zou kunnen vormen. Maar mede vanwege het budget werd er uiteindelijk toch besloten om in zwart-wit te filmen. Dit bood namelijk ook flinke voordelen en 'veiligheid' want qua aankleding en enscenering kon er hierdoor veel worden gemaskeerd.

In zwart-wit viel het bijvoorbeeld nauwelijks op dat de aangeplakte snorretjes nét een andere kleur hadden dan het haar van de acteur of dat kledingstukken helemaal niet bij elkaar pasten. Saaie grijze luchten? Geen probleem! Alle lucht is immers grijs.

Kleur kan ook afleiden en levert voor belichting en continuïteit vaak problemen op. Zeker met de beperkte ervaring in 1968. De afleveringen zouden dertig minuten duren en hoewel het opzichzelfstaande verhalen waren, zou de serie als geheel één logische vertelling zijn met veel terugkerende personages en elementen.

Kasteel weg

Het verhaal in *Floris* gaat over de laatmiddeleeuwse ridder Floris van Rosemond (Rutger Hauer). Hij keert na een zeereis van tien jaar terug om zijn kasteel te gaan bewonen, maar dat blijkt in beslag te zijn genomen door kapitein Maarten van Rossum (Hans Culeman), een huurling van hertog Karel van Gelre die in een oorlog is verwickeld met de hertog van Bourgondië. Floris heeft een vriend uit India meegebracht:

Sindala (Jos Bergman), een mysterieuze fakir die erg slim is en over tal van oosterse trucs beschikt. Het kasteel van Floris is door Karel van Gelre in gebruik als tolhuis. Floris en Sindala worden als landlopers gearresteerd. Van Rossum steelt het eigendomsbewijs van Floris' kasteel en laat hem met Sindala opsluiten in de kerkers. Ze weten echter te ontsnappen en raken bevriend met de Bourgondiër heer Wolter van Oldenstein, die hun aanbiedt om op zijn kasteel te komen wonen. Ze ondernemen nog een poging om het eigendomsbewijs weer terug te stelen, maar die poging mislukt omdat Van Rossum het inmiddels heeft overgedragen aan hertog Karel van Gelre. Het verhaal speelt zich af tegen het decor van de Gelderse Oorlogen, een reeks gewapende conflicten in de Nederlanden waarbij de Bourgondische gewesten Vlaanderen, Brabant en Holland onder leiding van de Habsburgse vorsten stonden tegenover Groningen, Friesland en Gelre, geleid door Karel van Gelre. Bij deze Gelderse Oorlogen was er geen sprake van massale veldslagen tussen legers. Wel waren er tal van hinderlagen en plundertochten en kleinschalige schermutselingen. In het verhaal zijn het vooral de 'moderne', slimme 'Bourgondiërs' uit het westen (feitelijk de bezetters!), die vechten tegen de 'provincialen' van Gelre. In het conflict was Karel van Gelre de enige die weerstand bood tegen een dreigende Spaanse overheersing van Karel V. We bevinden ons in de aanloop naar de Tachtigjarige Oorlog. Floris kiest de zijde van Bourgondië. Was Floris dus 'fout' in de oorlog?

Floris en Sindala lijken door Gerard Soeteman als fictieve personages in een historisch decor gezet, maar op een aantal onderdelen zijn er toch wat anachronismen zichtbaar. Aan het begin van de zestiende eeuw waren de toernooien in de Nederlanden meer uitzondering dan regel en de aankleding in *Floris* oogt met grote zwaarden en lompe harnassen meer dertiende-eeuws dan zestiende-eeuws. Een ander voorbeeld is Lange Pier (Grutte Pier), in Friesland nog altijd een volksheld en vrijheidsstrijder, maar in *Floris* is hij een karikatuur, neergezet als ééndimensionale bijgelovige schurk (gespeeld door Hans Boskamp). Voorafgaand aan een aflevering van *Floris* werd er 's middags, vanuit educatief oogpunt, altijd eerst een korte inleiding vertoond. Deze was eveneens geschreven door Gerard Soeteman en werd gepresenteerd door een acteur uit *Floris*, Pollo Hamburger. Deze interessante minidocumentaires gingen over de historische context van het verhaal of over andere wetenswaardigheden uit de middeleeuwen. Ook deze filmpjes waren in zwart-wit, met als openingsscène spannende beelden uit de serie, ondersteund door de fantastische 'Floristune' van componist Jan Stoeckart.

De twaalf toegevoegde onderwerpen waren: macht, reizen, wapens, munten, Jeroen Bosch, vermaak, harnassen, eten, kleding, geneeskunde, alledaags leven en toernooi. De onderwerpen werden visueel aantrekkelijk ondersteund door middel van demonstraties en met behulp van landkaarten, schilderijen, prenten en diverse museumstukken.

1 Wie niet wil wachten op de herhaling, kan alle afleveringen van *Floris* ook op YouTube bekijken: www.youtube.com/user/florisidszjseries.

Een blik achter de schermen van de serie *Floris*.

Succes in zwart-wit

Als kind was *Floris* magisch voor mij. Ik woonde destijds in de Alblasserwaard en ondernam met vriendjes een fietstocht naar kasteel Loevestein, een van de locaties waar *Floris* was opgenomen. De geschiedenis ging steeds meer 'leven' en het heeft mij nooit meer losgelaten. Ik ben zelfs in Rotterdam maatschappijgeschiedenis gaan studeren, waar ik tot op de dag van vandaag veel plezier aan beleef. Recent las ik in een filmmagazine dat circa 65 procent van alle bioscoopfilms historisch georiënteerd zijn. Niet voor niets zijn series als *Game of Thrones* en *Vikings* bijzonder populair.

We zijn inmiddels gewend aan en verwend met kleur. Zwart-wit lijkt te zijn verbannen, maar schijn bedriegt. De Amerikaanse regisseur Steven Spielberg filmde in 1993 het Holocaust-drama *Schindler's List* heel bewust in zwart-wit. Enerzijds om de authenticiteit te benaderen, anderzijds om een bepaalde sombere, gedeprimeerde sfeer op te roepen. Maar hij deed dit óók om te maskeren! In zwart-wit vallen bepaalde zaken nu eenmaal minder op, waardoor het minder problematisch is om op locaties te filmen waar men dat in kleur niet zou aandurven.

De laatste jaren zijn er meerdere films bewust in zwart-wit uitgebracht die in bezoekersaantallen en publiekswaardering erg succesvol bleken te zijn en zelfs met prijzen werden overladen, zoals *Das weisse Band* (2009) van Michael Haneke (Gouden Palm in Cannes en tevens Golden Globe voor beste buitenlandse film); *The Artist* (2011), van Michel Hazanavicius (maar liefst vijf Oscars, tien nominaties); *Nebraska* (2013), van Alexander Payne (zes Oscar-nominaties, Golden Globe en BAFTA-awards) en vorig jaar nog *Cold War* van Pawel Pawlikowski (vier BAFTA's en genomineerd voor drie Oscars).

Er lijkt dus wel behoefte aan zwart-wit. *Floris* kan wat mij betreft gewoon wéér op de buis. Het is niet eens ondenkbaar dat het dan nog eigentijds gevonden wordt ook. Zoals bij eerdere herhalingen al is gebleken maakt het voor kinderen helemaal niet uit om naar programma's in zwart-wit te kijken.¹ Het zwaard kan aan twee kanten snijden: misschien ontwikkelen ze zo ook nog interesse voor geschiedenis. ■

Floris in het museum

Het Museum van de Twintigste Eeuw in Hoorn heeft tot 15 september een overzichtstentoonstelling over de televisieserie *Floris*. Voor fans van toen is het een feest der herkenning, voor de jongere generatie is het een kennismaking met een middeleeuwse jeugdheld.

